

رتبه‌بندی طرح‌های توسعه شهری تهران بر مبنای اصول برنامه‌ریزی^۱

رحیم سرور^۲، شهرزاد شریف جاهد^۳، و علی توکلان^۴

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۱/۲۸، تاریخ تایید: ۱۳۹۴/۲/۱۷

چکیده

از دورانی که بشر برای شناسایی محیط اطراف خود، رفع مشکلات و نیازهای خود و تسهیل امور زندگی به تکاپو پرداخت، دست به برنامه‌ریزی زد. در شرایط کنونی برنامه‌ریزی جهت دستیابی به اهداف یک امری واجب و ضروری است که رویکردهای نظری و شیوه‌های عمل آن در طول زمان متحول و پیشرفت کرده است. امروزه بواسطه تحولات بنیادی در مفاهیم دولت، ماهیت برنامه‌ریزی، اصول مدیریت، جایگاه مردم و ذی‌مدخلان، رویکردهای جدیدی نیز در حیطه برنامه‌ریزی مطرح شده است که می‌توان به مواردی همچون استراتژیک، مشارکتی و ارتباطی اشاره کرد.

هدف اصلی در این تحقیق بررسی وضعیت طرح‌های توسعه شهر تهران بر مبنای اصول برنامه‌ریزی بوده است. برای این منظور ۲۳ معیار به کار گرفته شده که ماخذ آنها رویکردهای متأخر در حوزه برنامه‌ریزی و مدیریت همچون ارتباطی، مشارکتی، حمایتی و میانجیگری بوده است. نوع تحقیق، توصیفی-تحلیلی است که از روش‌های تحلیل چندمعیاره (تکنیک تاپسیس و ویکور) و روش‌های ادغام (روش کپ‌لند و بردا) و در نهایت، جهت بررسی عملکرد هر کدام از طرح‌ها در کلانشهر تهران از تحلیل پوششی داده‌ها استفاده شده است. یافته‌ها بر اساس مدل‌های چند معیاره حاکی از آن است که به ترتیب طرح‌های جامع، طرح مجموعه شهری و برنامه استراتژیک تهران توانسته‌اند رتبه اول تا سوم را به خود اختصاص دهند و جایگاه بهتری نسبت به سایر طرح‌ها داشته باشند. همچنین نتایج حاصل از تحلیل پوششی داده‌ها بیانگر آن است که طرح مجموعه شهری تهران با کسب امتیاز (۰,۳۵۴۱۶۶) در جایگاه نخست در بین طرح‌های مورد ارزیابی دارد و عملکردی بهتری دارد و طرح جامع با کسب امتیاز (۰,۳۴۴۹۹۱) در جایگاه دوم و در نهایت، طرح برنامه استراتژیک تهران با کسب امتیاز (۰,۳۴۳۷۸۱) در جایگاه سوم قرار دارد.

کلیدواژگان: طرح‌های توسعه شهری، برنامه‌ریزی، مدل‌های چندمعیاره، تحلیل پوششی داده‌ها، تهران.

۱. این مقاله نتیجه پایان نامه‌ای است که با حمایت مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران در سال ۱۳۹۴ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران تهیه شده است.

۲. استاد و عضو هیأت علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری واحد علوم تحقیقات تهران (نویسنده مسئول).

۳. دانش‌آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

۴. استادیار و عضو هیأت علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری واحد علوم تحقیقات تهران.

مقدمه

شهر به‌عنوان واقعیتی جغرافیایی، اقتصادی، سیاسی و جامعه‌شناختی در هر دوره‌ای از رشد و تحول خود از هر کدام از این عوامل تأثیر پذیرفته و بر هر کدام از آنها تأثیر گذاشته است. پیچیدگی هر یک از این عوامل خود موجب پیچیدگی شهر به‌عنوان تبلور فضائی آنها بوده است. مطمئناً سازمان دادن و نظم بخشیدن به شهر و چگونگی رشد و تحول آن (پوراحمد و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۶۷) و آگاهی کامل از ابعاد مختلف رشد و توسعه آن (پوراحمد و دیگران، ۱۳۸۹) و کنترل روند آینده آن نیاز به برنامه‌ریزی‌های دقیق دارد (فرهمند و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۶۴). در همین راستا، طرح‌های توسعه شهری به منظور هدایت بهتر روند آنها به گونه‌ای پایدار تهیه شده‌اند و بنیادی‌ترین ابزار شکل‌دهی شهرها بر اساس نظم و برنامه از پیش اندیشیده شده محسوب می‌شوند (سعیدنیا، ۱۳۸۳). این طرح‌ها در واکنش به چالش سرمایه‌داری صنعتی و مشکلات شهری و با تأکید بر خردگرایی و تصمیم‌سازی مبتنی بر فن‌شناختی، از دهه‌های نخست قرن نوزدهم، برنامه‌ریزی در چارچوب مبانی پوزیتیویسم شکل گرفت. برنامه‌ریزان وابسته به این جریان فکری برای حل مشکلات و چالش‌ها؛ در نهایت، تهیه طرح‌هایی را با عنوان «جامع» بنیان نهادند (علی‌اکبری و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۰۰). این برنامه‌های جامع اصولاً بر مبانی مدرنیته یعنی خردگرایی علمی، تمامیت‌گرایی و اعتقاد به پیشرفت استوار است و در عرصه شهرسازی بیش از پیش به سمت اندیشه هندسی و کالبدی گرایش دارد. در این‌گونه برنامه‌ریزی، اهداف و مقاصد برنامه‌ریزی از قبل توسط نمایندگان سیاسی و مدیران جامعه تعیین می‌شود و بنابراین در فرایند برنامه‌ریزی، موضوع تصمیم‌سازی و تعیین اهداف و سیاست‌ها اصولاً مطرح نیست (مهدیزاده، ۱۳۸۵: ۸۷).

از طرفی دیگر، نظام برنامه‌ریزی فقط محدود به نظام تهیه یا تصویب برنامه نیست؛ بلکه، شامل نظام اجرا، مدیریت اجرایی و همچنین نظام نظارت و ارزشیابی نیز می‌باشد (رضوانی، ۱۳۸۰، ۲۶). از آنجا که هر برنامه یا طرح زمانی بهینه و ثمر بخش خواهد بود که واقع‌بینانه، در عمل قابل اجرا و رسیدن به اهداف آن سهل‌الوصول باشد (زیاری، ۱۳۷۸، ۱۲۰). چگونگی سازمان دادن به فعالیت‌های شهری در فضا، ترویج ضوابط شهرسازی و کنترل توسعه‌ی شهرها، برقرار ارتباط منطقی بین انواع مختلف کاربری‌ها از لحاظ مطلوبیت، ساکازگاری و تناسب، چگونگی

عملی شدن برنامه به‌منظور بالا بردن منافع عمومی از جمله مسائلی است که تنها از طریق تهیه این طرح‌ها ممکن خواهد شد (حسین‌زاده دلیر و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۱۱). و عدم توجه به آن می‌تواند طرح‌ها را ایده‌آلی، مجرد و در نهایت غیر واقعی نماید (Tretter, 2012, 293-310).

علی‌رغم توجه جدی مجامع علمی و سازمان‌های کشور به مبحث ارائه راه‌حل‌های یکپارچه و ایجاد نگرش سیستمی در برنامه‌ریزی‌ها و به‌خصوص برنامه‌ریزی استراتژیک، متأسفانه در شهرها و شهرداری‌های ایران و به‌خصوص کلان‌شهر تهران، اقدام عملی قابل توجهی در این خصوص صورت نگرفته است. شاخص‌ترین برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در شهر و شهرداری تهران را می‌توان به طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۴۷)؛ طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰)؛ برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰)؛ سند منشور شهر تهران (۱۳۸۰)؛ طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱)؛ سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴)؛ سند چشم‌انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۶) و سند طرح جامع (راهبردی - ساختاری) تهران (۱۳۸۶) اشاره کرد. با این وجود می‌توان دریافت که در حال حاضر شهر تهران با چنان مسائل پیچیده و گسترده‌ای در جریان‌ات توسعه شهری روبه‌رو است که با روش‌های معمول و مرسوم تهیه طرح‌های توسعه شهری قابل حل نبوده و به اهداف مورد نظر خود نرسیده است. بنابراین هدف از پژوهش حاضر، رتبه‌بندی طرح‌های توسعه شهری تهران بر مبنای اصول برنامه‌ریزی است. این تحقیق، سعی بر آن دارد تا به وسیله تکنیک‌های کمی، جایگاه واقعی طرح‌های توسعه شهری در کلانشهر تهران، بررسی و تجزیه و تحلیل کرده و راهکارهای مناسب و متناسب را در سازماندهی فضای ارائه نماید تا بتوان از این طرح‌ها تا حداقل امکان به نحوه احسن استفاده کرد.

مبانی نظری

برنامه‌ریزی یک فعالیت اجتماعی یا سازمانی آگاهانه برای توسعه راهبردهایی بهینه از فعالیت‌های آتی در جهت دستیابی به مجموعه‌ای از اهداف مورد نظر برای گشودن مشکلات برنامه‌ریزی در زمینه‌های پیچیده‌ای که با قدرت و تعهد به تخصیص منابع لازم در جهت اجرای راهبرد انتخاب شده همراه است، تعریف شده است (Alexander, 1981: 12). اما امروزه شاهد گونه‌های زیادی از دیدگاه‌های برنامه‌ریزی هستیم.

جدول ۱: مقایسه دیدگاه‌های برنامه‌ریزی

دیدگاه برنامه‌ریزی	دیدگاه اول ۱۹۶۰-۱۹۷۰	دیدگاه دوم ۱۹۶۰-۱۹۸۰	دیدگاه سوم ۱۹۸۰ و پس از آن
دیدگاه برنامه‌ریزی	برنامه‌ریزی سیناپتیک	برنامه‌ریزی جامع	برنامه‌ریزی مشارکتی
برنامه	تکنوکراتیک	تکنوکراتیک	اقتصاد سیاسی
برنامه‌ریزی	اصلاح اجتماعی	هدایت اجتماعی	بسیج اجتماعی
برنامه‌ریزی	دانای کل (مشاور خردمند)	دانای کل (طراح سیستم)	تسهیل‌گر آینده‌شناس
آماج	بخش اقتصادی کالبد شهر و روستا	نظام‌های اقتصادی اجتماعی کالبدی	محیط، انسان، فعالیت اجتماعات انسانی
دامنه برنامه	همه بخش‌ها و همه سکونتگاه‌ها همسان‌نگری	همه نظام‌ها روابط بین سازکارها شامل می‌شود	موضوع محور، اجتماع محور
فرایند تهیه برنامه	تحلیل میاست	تحلیل سیاست	گفتگو و یادگیری اجتماعی
روش‌شناسی	تاملی کارشناسی نظر خبرگان	تاملی کارشناسی	گفتگوی مشارکتی
سطح برنامه	متمرکز-ملی	ملی - منطقه‌ای	فراملی - ملی - محلی
فرایند اجرای برنامه	سلسله مراتبی پیش‌اندیشیده و انعطاف‌ناپذیر	سلسله مراتبی پیش‌اندیشیده و حساس به باز خورد	شبکه‌ای تدریج‌گرا و انعطاف‌پذیر

منبع: یافته‌های پژوهش.

بنابراین می‌توان گفت که:

- برنامه‌ریزی به همان اندازه که باید بالا به پایین باشد باید بالا به پایین نیز باشد یعنی بینابین.
- مصلحت جامعه محلی برخورد و تلاقی این دو دیدگاه است که نهایتاً فضای گفتمان و همدلی شکل می‌گیرد.
- فضای گفتمان هرچه بزرگتر و عمیق‌تر باشد اثرگذاری بیشتری خواهد داشت.
- یک جامعه توسعه یافته، جامعه‌ای است که روی موضوعات مختلف سپهر گفتمان شکل گیرد.
- برنامه‌ریزی سیناپتیک همسان‌نگر است، تصمیمات یکدست و یک شکل دارد و الزام انجام دارد و در دهه ۲۰ میلادی شکل گرفت و تا دهه ۶۰ میلادی ادامه داشت.
- هر اقدام توسعه‌ای اگر بخواند اثر بخش باشد باید ابتدا وضعیت جامعه محلی را بهبود بخشد (سرور، ۱۳۹۳: ۴۲).

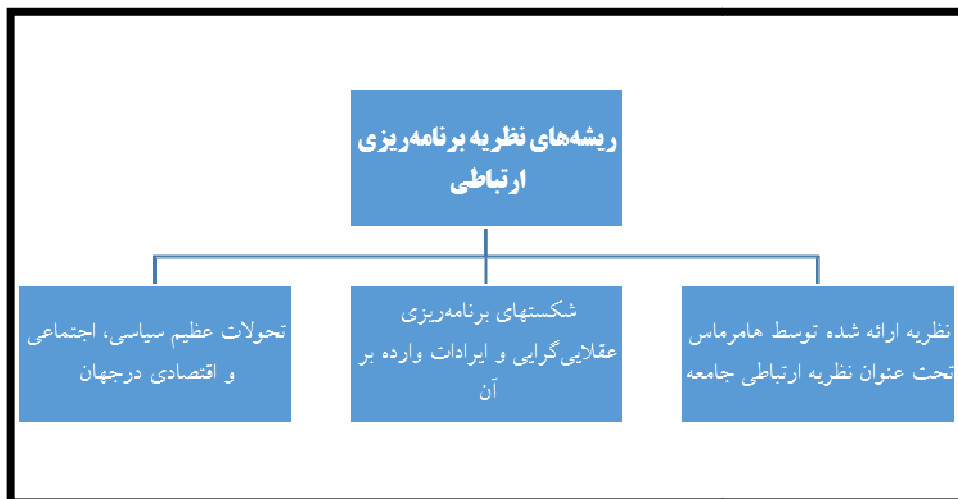
در کنار این نوع برنامه‌ریزی‌ها نیز شاهد نظریات مختلف در برنامه‌ریزی هستیم که در زیر به چند مورد از آنها اشاره می‌شود:

الف. برنامه‌ریزی پشتیبان یا وکالتی: این نظریه در نیمه دوم دهه شصت شکل گرفت و در دهه هفتاد مورد اقبال و توجه قرار گرفت و در انگلستان و آمریکا با جرح و تعدیل‌هایی به اجرا درآمد. وی پیشنهاد می‌کند که گروه‌های مختلف اجتماعی اجازه داشته باشند که طرح‌ها و برنامه‌های رقیب برای توسعه شهر، منطقه یا محله پیشنهاد کنند. این طرح‌ها می‌توانند با هم رقابت کنند و از میان آنها بهترین طرح یا برنامه برای توسعه انتخاب شود. وی مطرح می‌کند که اگر آن‌طور که نظریه برنامه‌ریزی سنتی ادعا می‌کند، برنامه‌ریزی فرایندی عقلانی و تکنوکراتیک باشد، قاعدتاً همه این برنامه‌ها باید مثل هم باشند، زیرا همگی براساس روش‌شناسی و مبانی نظری واحدی تهیه شده‌اند. اما در جاهایی که این اتفاق افتاده است برنامه‌ها مثل هم نبوده‌اند و همین نکته نشان می‌دهد، که برنامه‌ریزی موضوعی فنی و تکنوکراتیک نیست بلکه، با ارزش‌ها و اولویت‌های مردم رابطه دارد. با پذیرش کثرت‌گرایی در برنامه‌ریزی، واژه وکالتی معنا پیدا می‌کند، زیرا برنامه‌ریز به‌عنوان یک متخصص نقش وکیل اجتماعات شهری یا روستایی، گروه‌های شغلی، قومی و نژادی، شهرها، منطقه‌ها و یا حتی کشورها را برعهده می‌گیرد. نکته مهم در اینجا است که برنامه‌ریزی که وکیل یک گروه یا اجتماع می‌شود می‌بایست ارزش‌ها، منافع و اولویت‌های آن گروه را باور داشته باشد، با آنها همدردی کند، به نفع اهداف آنها تبلیغ کند و در جهت تحقق اهدافشان بکوشد (اجلالی و دیگران، ۲۰۵:۱۳۹۱).

ب. برنامه‌ریزی مشارکتی: نظریه‌ای است که بر پایه اعتقاد به دموکراسی، کثرت‌گرایی و جامعه مدنی استوار است. از این دیدگاه، تصمیم‌گیری درباره توسعه و عمران شهر باید توسط همه کسانی انجام گیرد که در آن مؤثر هستند و بایستی بر اساس عدالت، آزادی و حق انتخاب شهروندان استوار گردد. برای تحقق آن بایستی اختیارات برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری بیش از پیش به‌عهده نهادهای اجتماعات محلی و نهادهای غیرحکومتی شوراهای محلی، گروه‌های کارشناسی و مانند اینها واگذار گردد (مهدیزاده، ۱۳۸۵: ۹۵).

ج. برنامه‌ریزی ارتباطی: این نظریه را می‌توان یکی از نظریه‌های مطرح از دهه ۱۹۹۰ به این سو قلمداد کرد که با فاصله گرفتن از رویکردهای خردگرایانه و فردباورانه دهه‌های پیشین سعی

دارد روزنه‌ای باشد به سوی رویکردهای اجتماع محور که از فرایندهای پایین به بالا با تأکید بر مقیاس محلی در برنامه‌ریزی استفاده می‌شود حرکت کند و این نظریه بر پایه اندیشمندانی قرار دارد که ضمن انتقاد از برنامه‌ریزی خردگرا بر رویکرد عقلانیت ارتباطی تأکید می‌نماید (رفعیان و معروفی، ۱۳۹۰: ۱۱۴).

شکل ۱: ریشه‌های نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی

هابرماس معتقد است که اساس برنامه‌ریزی مؤثر و موفق، مبتنی بر شیوه‌های ارتباطی است و پیش‌نیاز برای تحقق ارتباط سازنده، آن است که عقلانیت ابزاری، به‌عنوان تنها استدلال در برنامه‌ریزی کنار گذاشته شده و دامنه وسیع‌تری از استدلال‌ها شامل استدلال ابزاری-فنی، استدلال اخلاقی و استدلال احساسی که همان تجربه حسی مردم از محیط اطراف خود است، مورد توجه قرار گیرد. بنابراین برنامه‌ریزی ارتباطی، فعالیتی خلاق و منطقی است که در آن اطلاعات، نگرش‌ها، عواطف و اندیشه‌ها، برای مبادله و انتقال از طریق پیام‌ها و مجاری خاص به‌کار گرفته می‌شوند. در این راه، اهداف و مقاصد برای تلاش‌های ارتباطی در نظر گرفته می‌شود، تلاش‌هایی که برای شکل دادن و انتشار پیام‌ها به منظور دستیابی به اهداف مذکور صورت می‌گیرد، که این تلاش‌ها، عناصر "برنامه‌ریزی ارتباطی" را تشکیل می‌دهند.

د. برنامه‌ریزی فرااثبات‌گرایانه: در سال‌های اخیر غلبه نظریه برنامه‌ریزی فرا اثبات‌گرا زمینه اجتماعی و سیاسی نظریه‌ها را برجسته ساخته است. اثرگذاری این نظریه در اشکال گوناگون

صورت گرفته است. از جمله در رویکردهای مشارکتی، پسامدرن و نو عمل‌گرا تأثیر قابل توجهی داشته است. اما حوزه‌ای که نسبت به این تحولات و تفاسیر گسترده عکس‌العملی نشان نداده است، گونه‌شناسی‌های برنامه‌ریزی است. گونه‌شناسی‌ها روش‌های اکتشافی و راهنما برای دانشگاهیان و کارشناسان اجرایی فراهم می‌آورند تا بتوانند به کمک آنها چشم‌انداز عقایدی را به دقت ترسیم کنند، که بر رشته ویژه‌ای تأثیر می‌گذارند (المندینگر، ۱۳۸۴: ۵۱).

اصول و معیارهای بررسی و ارزیابی

همانطور که اشاره شد، رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک، مشارکتی و ارتباطی، پاسخی است به ناکارآمدی رویکرد عقلانیت ابزاری که از دهه ۱۹۷۰ میلادی با انتقادات گسترده به‌ویژه از سوی مکتب انتقادی فرانکفورت مواجه شد. از نظر تاریخی بسط اندیشه‌ها و حکومت‌های دموکراتیک و حاکم بودن مردم بر سرنوشت خویش، عرصه بروز و پذیرش گسترده رویکردهای ارتباطی در برنامه‌ریزی را برای برنامه‌ریزان و مردم باز کرد و دو ویژگی غیرقابل پذیرش رویکرد عقلایی‌گرایی؛ یعنی تمرکزگرایی و تخصص محوری و روش غیرمشارکتی آن در برنامه‌ریزی را به چالش طلبید.

رویکرد استراتژیک و ارتباطی علاوه بر دارا بودن چهار ویژگی: صداقت، صمیمیت، مشروعیت و گویایی شامل سه معیار اصلی: ارتباط، گفتگو (مشارکت) و آموزش است که این معیارها به عنوان اصول اساسی رویکرد مذکور، از ضرورت‌های فرایند برنامه‌ریزی توسعه در شرایط فعلی ایران محسوب می‌شوند.

در هر حال تدوین معیار برای بررسی و ارزیابی یک‌سری طرح‌ها در مقاطع زمانی مختلف و بعضاً ناهمخوان، مستلزم توجه به مجموعه‌ای از اصول و معیارهایی خواهد بود که هر یک ممکن است آبخنور خاصی را از نظر مکتبی و در نظریه‌پردازی توسعه شهری داشته باشند، لذا بر مبنای این اصل تلاش خواهد شد که در یک فرایند منطقی معیارهای بررسی و ارزیابی احصا گردد.

مقوم‌های برنامه‌ریزی خوب

قبل از بیان ۶ مقوم اصلی یک برنامه‌ریزی خوب بیان این نکته واجب است که این ۶ مورد لازم و ملزوم و مکمل یکدیگر هستند که نادیده گرفتن هر کدام به اهداف توسعه شهری آسیب می‌رساند.

۱. هماهنگی = عقلانیت هماهنگ‌ساز (قدرت هماهنگ‌سازی با شبکه و دست‌اندرکاران)؛
۲. ارتباط = عقلانیت ارتباطی (همخوانی و ارتباط کلی ذی‌مدخلان و سازمان‌ها)؛
۳. آینده‌نگری = عقلانیت آینده‌نگری (فاقد تداوم خطی بوده و ساختنی می‌باشد تا به آینده مورد نظر برسد)؛
۴. ماهیت استراتژیک = عقلانیت استراتژیک (تشخیص فرصت‌ها و هماهنگی روزمرگی با چشم‌اندازها)؛
۵. ابعاد ارزشی = عقلانیت ارزشی (توجه به تاریخ، فرهنگ، محیط زیست، معماری وضع موجود)؛
۶. ماهیت ابزاری = عقلانیت ابزاری (از تمامی ابزارها، فنون و تجارب روز بهره‌گیری نمایند) (سرور، ۱۳۹۳: ۱۲).

ویژگی‌های یک برنامه خوب

۱. هدف‌های برنامه باید روشن، مشخص و قابل فهم باشد (زیرا امکان دستیابی به اهداف راحت‌تر می‌شود)؛
۲. یک برنامه خوب باید ساده و جامع باشد (ساده زیرا برای مردم تهیه می‌شود و جامع زیرا باید فراگیر باشد)؛
۳. برنامه باید کاملاً متعادل و در عین حال قابل انعطاف باشد (زیرا دائم در حال تغییر شرایط هستیم)؛
۴. هر برنامه باید دارای محدودیت زمانی باشد (نه مثل بزرگراه تهران شمال)؛
۵. برنامه باید با همکاری ذی‌مدخلان و ذی‌نفعان و مردم محلی تهیه شود؛
۶. وحدت برنامه‌ریزی از جانب مدیران مختلف مورد تأکید قرار گیرد (سرور، ۱۳۹۳: ۱۲).

اصول برنامه‌ریزی ارتباطی

- ماهیت برنامه یک امر ارتباطی است. منظور از امر ارتباطی این است که چگونه بازیگران یک عرصه یا یک موضوع را با ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مختلف با یکدیگر لینک کرد. به‌عنوان مثال در کشور، جاده‌های ارتباطی وجود دارد؛ فرودگاه و هواپیما، هتل و اقامتگاه و جاذبه‌ها وجود دارد، ولی گردشگر به اندازه کافی وجود ندارد. این امر به دلیل عدم وجود برنامه‌ریزی ارتباطی بین بازیگران عرصه گردشگری است. در گردشگری جهت موفقیت باید تمام عناصر با یکدیگر هم‌سو باشند و در یک راستا حرکت کنند. در برنامه‌ریزی ارتباطی، مدیر یک تکنوکرات نیست، بلکه یک تسهیل‌گر است. برای درک بهتر ماهیت برنامه که یک امر ارتباطی است می‌توان از مثال بدن و هماهنگ بودن تمام اعضا برای زنده بودن استفاده کرد. یعنی هم‌زمان مغز، قلب، ریه و ... با یکدیگر در ارتباط و همکاری هستند.
- یک مدیر با برنامه‌ریزی موفق باید تکنیک‌های لازم را فراگیرد و باید بازیگران و ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان را با یکدیگر هماهنگ کرده و با تکنیک‌های مختلف سعی در تسهیل این روابط کند. برنامه‌ریز بیش از فن و مدل و تکنیک باید یک شخصیت اجتماعی داشته باشد یعنی بتواند نیروهای مختلف را برای نیل به سوی هدف اصلی بسیج کند.
- برنامه‌ریزی ارتباطی یک عمل آگاهانه مبتنی بر گفت‌وگو است.
- شفافیت، پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری، انعطاف‌پذیری.

جدول ۲: اصول برنامه‌ریزی ارتباطی

شاخص		
منابع ارتباطی	شرایط اجتماعی مکان برنامه‌ریزی	پراکندگی فضایی
<ul style="list-style-type: none"> ✓ میزان و تأثیر استفاده از ابزار ارتباطی در برقراری ارتباط با مردم و نهادهای مردمی ✓ نقش پیام و ابزار ارتباطی در برقراری ارتباط در بین مردم، برنامه‌ریزان و مسئولان ✓ انواع ابزار ارتباطی مورد استفاده در ارتباطات ✓ دسترسی مردم به منابع ارتباطی 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ تأثیر اطلاع‌رسانی و آگاهی مردم از اهداف برنامه در برقراری فرایند ارتباطی ✓ تأثیر ارتباطات در ایجاد انگیزه مشارکت مردمی ✓ رابطه سطح سواد و میزان ارتباطات ✓ نقش تعداد و نوع نهادهای مردمی در برقراری ارتباط 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ اثر فاصله فیزیکی بر میزان حضور برنامه‌ریزان در محل ✓ اثر موقعیت طبیعی بر میزان حضور برنامه‌ریزان ✓ اثر موقعیت سیاسی بر میزان حضور برنامه‌ریزان ✓ تأثیر وضعیت وسایل ارتباطی در حضور برنامه‌ریزان ✓ اثر فرهنگی فاصله در تصمیمات برنامه‌ریزان برای حضور
<ul style="list-style-type: none"> ✓ میزان استفاده از پیام ارتباطی در گفتگو ✓ میزان استفاده از ابزار ارتباطی در گفتگو ✓ رابطه استفاده از ابزار و پیام ارتباطی در اثربخشی گفتگو در برنامه‌ریزی ✓ نقش فرایند طرح در استفاده از منابع ارتباطی ✓ رابطه استفاده از منابع ارتباطی در شکل‌گیری فرایند گفتگو 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ میزان تمایل مردم به گفتگو در بین خود ✓ میزان تمایل مردم به گفتگو با برنامه‌ریزان ✓ میزان تمایل نهادهای مردمی برای گفتگو با برنامه‌ریزان ✓ رابطه سواد و آموزش در انجام تحلیل مسائل و دستیابی به اجماع در تصمیم‌گیری ✓ رابطه تعداد و نوع نهادها در فرایند گفتگو 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ رابطه فاصله با میزان جلسات گفتگو ✓ رابطه موقعیت و امکان اقامت با میزان گفتگو ✓ رابطه فاصله و موقعیت در انتخاب افراد یا گروه‌های هدف برای گفتگو ✓ اثر فرهنگی فاصله در شکل‌گیری فرایند انتقال، موضوعات و خواسته‌ها از پایین به بالا
<ul style="list-style-type: none"> ✓ آموزش ارتباطی مردم ✓ آموزش ارتباطی برنامه‌ریزان ✓ میزان استفاده از ابزار ارتباطی برای آموزش ارتباط جمعی ✓ میزان استفاده از پیام ارتباطی در آموزش ✓ نقش فرایند طرح در انجام آموزش و تسهیل‌گری 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ نقش آموزش‌های ارتباطی در پویایی گروه‌های هدف، برای مشارکت در برنامه‌ریزی ✓ رابطه آموزش با میزان مشارکت مردم در طراحی و اجرای طرح‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ اثر فاصله در برگزاری جلسات آموزشی ✓ اثر موقعیت در میزان برگزاری جلسات آموزشی ✓ اثر فاصله و موقعیت در انتقال ابزار کمک آموزشی ✓ اثر موقعیت و مرکزیت در دسترسی به وسایل ✓ اثر فاصله بر حضور افراد متخصص

ماخذ: یافته‌های پژوهش.

اصول برنامه‌ریزی استراتژیک

۱. به تأثیر عوامل خارجی توجه می‌کند.
۲. آینده‌نگر است.
۳. نوعی برنامه بلندمدت است.
۴. مدیریت عالی مسئول آن می‌باشد.
۵. زمینه اساسی برای تمامی برنامه‌های دیگر در سطح سازمانی را ترسیم می‌کند.
۶. موجب هدایت تمامی سازمان می‌شود.
۷. به علت تجسم بهتر و دقیق آینده، امکان رسیدن به اهداف بیشتر است.

روش تحقیق

با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی و ماهیت موضوع، رویکرد حاکم بر این پژوهش «تحلیلی-مقایسه‌ای» است. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی بوده و در بخش ادبیات تحقیق، برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در مجموع ۷ طرح در ۲۳ معیار مورد ارزیابی قرار گرفته است (جدول شماره ۳). برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از مدل چندمعیاره از جمله تاپسیس، ویکور و ساو و برای ادغام آنها از مدل کاپلند و بردا استفاده شده و در نهایت، برای ارزیابی عملکرد طرح‌ها در کلانشهر تهران از تحلیل پوششی داده‌ها استفاده شد تا مشخص گردد که کدامیک از طرح‌ها بهترین عملکرد را در سطح منطقه مورد مطالعه داشته‌اند.

جدول ۳: طرح‌ها و معیارهای مورد سنجش در تحقیق

میزان هم‌راستایی ضرورت تدوین طرح با نیازهای شهر و منطقه؛	طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰)
مشارکت سایر ذی‌مدخلان (کارشناسان ذی‌ربط) در فرایند تهیه، بررسی، تصویب و اجرا؛	طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴)
میزان مشارکت نهادهای محلی در فرایند بررسی، تصویب و اجرای طرح؛	برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰)
رضایت‌مند بودن آثار اجرا؛	سند منشور شهر تهران (۱۳۸۰)
نقش مثبت طرح در بهبود شاخص‌های توسعه شهری؛	طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱)
هدف‌گذاری شفاف و تعیین الزامات تحقق‌پذیری اهداف؛	سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴)
تعریف مبانی نظریه‌ای قوی به‌عنوان پشتیبان سیاست‌های اجرایی؛	طرح جامع (۱۳۸۶)
ارائه تحلیلی درست از روندها و واقعیات اثرگذار بر تدوین پیشنهادات و پیاده‌سازی طرح؛	سند چشم‌انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۶)
قابلیت اجرایی شدن پیشنهادات و برنامه‌ها؛	طرح تفصیلی (۱۳۹۰)
قابلیت طرح در طراحی سازوکارهای نظارت و کنترل؛	
سیستماتیک و فرایندی دیدن راهبردها و پیشنهادات (از چشم‌اندازنویسی تا اجرا)؛	
میزان وقوف و صحت در تحلیل و شناخت وضع موجود؛	
آینده‌نگری و سناریو نویسی برای گزینه‌های مختلف؛	
انسجام و یکپارچگی محتوا و مطالعات بخش‌های مختلف؛	
میزان فرانگری حاکم بر کل فرایند مطالعات (به‌جای رویکرد بخشی)؛	
قابلیت طرح در طراحی سازوکارهایی برای تحقق‌پذیر ساختن پیشنهادات؛	
انعطاف‌پذیری پیشنهادات و برنامه‌ها؛	
واقع‌نگری برنامه‌ها و پیشنهادات؛	
میزان همخوانی طرح با برنامه‌ها و طرح‌های مصوب فرادست؛	
میزان کاربست روش‌های فراگیر تحقیق به‌جای استاندارددگرایی و روش‌های کمی؛	
میزان همسختی و هم‌راستایی برنامه‌ها با حوزه اجرا؛	
تلفیق اهداف کالبدی- فضایی با اهداف اقتصادی و اجتماعی و زیست محیطی؛	
ارائه اسناد طرح به‌صورت روشن، خلاصه و قابل درک برای عموم.	

ماخذ: معیارهای مورد بررسی ترکیبی از اصول و معیارهای برنامه‌ریزی ارتباطی، استراتژیک و مشارکتی است.

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اول: رویکردهای جدید در حوزه برنامه‌ریزی به‌ویژه برنامه‌ریزی ارتباطی، استراتژیک، مشارکتی، میانجی‌گری اصول و معیارهای متقن و فراگیری را برای بررسی طرح‌های توسعه شهری فراهم می‌سازند.

فرضیه دوم: بر اساس اصول برنامه‌ریزی (با محوریت گذر از نظریه در برنامه‌ریزی به نظریه برنامه‌ریزی)، می‌توان طرح‌های توسعه شهری تهران را رتبه‌بندی نمود.

یافته‌های پژوهش

رتبه‌بندی هریک از طرح‌ها بر اساس مدل‌های کمی

در پژوهش حاضر، از ۳ روش تصمیم‌گیری چند شاخصه استفاده شده است که شامل: مدل تاپسیس، ویکور و ساو می‌باشد. لذا با توجه به متفاوت بودن مبانی این روش‌ها و بدست آمدن رتبه‌های مختلف برای هر یک از طرح‌های مورد سنجش، از روش‌هایی برای ادغام نتایج این روش‌ها استفاده می‌گردد. تا یک نتیجه روشن بدست آید. این روش‌ها شامل روش‌های بردا و روش کپلند است که به اصطلاح رتبه‌بندی جزئی یا اجماع نامیده می‌شوند.

جدول ۴: ادغام رتبه‌بندی‌های جزئی و رتبه‌بندی نهایی طرح‌های مورد ارزیابی در کلانشهر تهران

رتبه	میانگین	کاپلند	بردا	رتبه نهایی از تکنیک ساو	رتبه نهایی از تکنیک ویکور	رتبه نهایی از تکنیک تاپسیس	طرح‌های مورد بررسی در کلانشهر تهران
8	1.94541	8	1	0.110616629	0.26957435	0.346863	طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰)
4	2.01452	3	6	0.112959046	0.66270135	0.296936	طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴)
3	2.02521	4	5	0.110957397	0.510813637	0.504279	برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰)
6	2.00255	9	0	0.10881652	0.569588278	0.33433	سند منشور شهر تهران (۱۳۸۰)
2	2.02562	6	3	0.110522893	0.510813637	0.506764	طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱)
9	1.85624	1	7	0.112459332	0.569588278	0.599157	سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴)
1	2.04066	7	2	0.109336224	0.628960923	0.464991	طرح جامع (۱۳۸۶)
5	2.01295	2	7	0.110448834	0.3	0.654286	سند چشم انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۶)
7	1.99400	5	4	0.110883125	0.26957435	0.58952	طرح تفصیلی (۱۳۹۰)

ماخذ: یافته‌های پژوهش.

نتایج حاصل از تکنیک تاپسیس حاکی از آن است که در میان طرح‌های تصویب شده در کلانشهر تهران سند چشم‌انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ با کسب امتیاز ۰,۶۵۴۲۸۶ توانسته است در صدر طرح‌های مورد بررسی قرار بگیرد و جایگاه نخست را به خود اختصاص دهد و عملکرد بهتری نسبت به سایر طرح‌ها داشته باشد. در همین راستا طرح

سند ملی توسعه استان تهران با کسب امتیاز ۰,۵۹۹۱، توانست جایگاه دوم را در بین طرح‌ها بعد از سند چشم انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴، قرار بگیرد و طرحی که جایگاه سوم را به خود تخصیص داد می‌توان به طرح تفصیلی (۱۳۹۰) اشاره کرد و در نهایت، اینکه طرح‌های مانند برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰)، طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱)، طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰) و غیره به ترتیب در پایین‌ترین رتبه قرار دارند.

نتایج حاصل از مدل ویکور حاکی از آن است که طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰) با کسب امتیاز ۰,۲۶۹۵ توانسته است در بین طرح‌های مورد بررسی رتبه اول را به خود اختصاص دهد و در جایگاه نخست قرار بگیرد. طرح تفصیلی نیز با کسب امتیاز (۰,۲۶۹۵۷) در جایگاه دوم و سند چشم‌انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۶) با کسب امتیاز (۰,۳) رتبه سوم را کسب کرده است. و در نهایت اینکه از سایر طرح‌های توسعه شهری تهران که در رتبه‌های بعدی قرار دارند می‌توان به سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴)، طرح جامع (۱۳۸۶) و طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴)، اشاره کرد.

نتایج حاصل از مدل ساو منعکس‌کننده این مطلب است که طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴) توانسته است که در بین طرح‌های مذکور رتبه اول را به خود اختصاص دهد و سطح عملکرد آن نسبت به سایر طرح‌ها بهتر باشد و در همین‌طور سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴) با کسب امتیاز (۰,۱۱۲۴۵) در جایگاه دوم بعد از طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴) قرار بگیرد و در رتبه سوم برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰) قرار دارد که با کسب امتیاز (۰,۱۱۰۹۵) بعد از دو طرح مذکور در جایگاه سوم قرار بگیرد.

همانطور که دیدیم هر کدام از این طرح‌ها بر اساس تکنیک‌های تاپسیس، ویکور و ساو نتایج متفاوتی از آنها حاصل شده است برای اینکه بتوانیم به یک نتیجه کلی از رتبه طرح‌های مورد سنجش برسیم از ادغام رتبه‌ها با استفاده از مدل کاپلند و بردا با یکدیگر بهره گرفته شده است. که نتیجه حاصل از آن منعکس‌کننده این مطلب است که طرح جامع (۱۳۸۶) توانسته است با ادغام مدل‌ها، رتبه اول را بین طرح‌های مورد ارزیابی بدست آورد طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱) در جایگاه دوم بعد از طرح جامع (۱۳۸۶) قرار گرفته است.

سنجش میزان عملکرد طرح‌های مورد ارزیابی با استفاده از معیارهای مؤثر

مرحله اول: محاسبه اهمیت وزنی معیارهای مؤثر بر طرح‌های مورد سنجش در کلانشهر تهران در مواردی که نیاز به شناسایی وزن شاخص‌ها وجود داشته باشد می‌توان از روش‌های متفاوتی استفاده کرد که یکی از این روش‌ها آنتروپی شانون می‌باشد. برای بیان اهمیت نسبی خصوصیت‌ها و معیارها باید وزن نسبی آنها را تعیین کرد. در این زمینه روش‌های متعددی مانند ANP, AHP, LINMAP و آنتروپی شانون و ... وجود دارند که متناسب با نیاز می‌توان آن‌ها را مورد استفاده قرار داد. در این پژوهش روش آنتروپی شانون برای تعیین وزن شاخص‌ها مورد استفاده قرار گرفته است (مومنی، ۱۳۹۰: ۱۴).

بنابراین برای محاسبه مقدار آنتروپی (E_j)، از رابطه (۱):

$$(1): E_j = -k \sum_{i=1}^M (P_{ij} \times LNP_{ij})$$

برای محاسبه مقدار عدم اطمینان (d_j)، از رابطه (۲):

$$(2): d_j = 1 - E_j$$

برای محاسبه اوزان شاخص‌ها (W_j)، از رابطه (۳):

$$(3): W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^m d_j}$$

برای محاسبه اوزان تعدیل شده (W_j^*)، از رابطه (۴):

$$(4): W_j^* = \frac{\lambda_j W_j}{\sum_{j=1}^n \lambda_j W_j}$$

با استفاده از این روش، اقدام به وزندهی معیارهای مورد مطالعه کرده و در نهایت، هر کدام از معیارها وزن‌های به آنها تعلق گرفته است که در جدول زیر مشاهده می‌شود:

جدول ۵: اهمیت وزنی شاخص‌های موثر بر اساس روش اتروپی

ارائه تحلیلی درست از روندها و واقعیات اثرگذار بر تدوین پیشنهادات و پیاده سازی طرح	0.020759	واقع نگری برنامه ها و پیشنهادات	0.025922	
تعریف مبانی نظریه‌ای قوی به عنوان پشتیبان سیاستهای اجرایی	0.026308	انعطاف پذیری پیشنهادات و برنامه ها	0.076502	میزان کاربست روش‌های فراگیر تحقیق بجای استنادلادگرایی و روش‌های کمی
هدف گذاری شفاف و تعیین الزامات تحقق پذیری اهداف	0.049477	قابلیت طرح در طراحی سازوکارهایی برای تحقق پذیر ساختن پیشنهادات	0.011273	میزان همخوانی طرح با برنامه ها و طرح‌های مصوب فرادست
نقش مثبت طرح در بهبود شاخص‌های توسعه شهری	0.039712	میزان فرارنگری حاکم بر کل فرایند مطالعات (بجای رویکرد پختنی)	0.061742	قابلیت طرح در طراحی سازوکارهای نظارت و کنترل
رضایت مند بودن آثار اجرا	0.033972	انسجام و یکپارچگی محتوا و مطالعات بخش های مختلف	0.020321	قابلیت اجرایی شدن پیشنهاداتها و برنامه‌ها
میزان مشارکت نهاد های محلی در فرایند بررسی، تصویب و اجرای طرح	0.094279	آینده نگری و سناریو نویسی برای گزینه های مختلف	0.039793	ارائه اسناد طرح بصورت روشن، خلاصه و قابل درک برای عموم
مشارکت سایر ذی مدخلان (کارشناسان ذی ربط) در فرایند تهیه، بررسی، تصویب و اجرا	0.028998	میزان توقف و صحت در تحلیل و شناخت وضع موجود	0.052477	تأمین اهداف کالبدی - فضای با اهداف اقتصادی و اجتماعی و زیست محیطی
میزان همراستایی ضرورت تدوین طرح با نیازهای شهر و منطقه	0.035941	سیستماتیک و فرایندی دیدن راهبردها و پیشنهادات (از چشم اندازنویسی تا اجرا)	0.064369	میزان همسنجی و همراستایی برنامه ها با حوزه اجرا
اسامی معیارها	وزن	اسامی معیارها	وزن	وزن

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

معیارهای که بیشترین تأثیر را داشته‌اند و همچنین معیارهایی که کمترین عملکرد را دارند با استفاده از مدل آنتروپی مشخص شدند. به طوری که بر اساس مدل آنتروپی معیارهایی که بیشترین امتیاز را دارند توانسته‌اند در ارزیابی طرح‌های کلانشهر تهران مؤثر واقع شوند و معیارهایی که عملکرد ضعیفی و امتیاز کمتری بدست آورده‌اند، نقش کمتری در طرح‌های مورد ارزیابی داشته باشند. معیاری که بیشترین امتیاز را داشته می‌توان به واحد میزان مشارکت نهادهای محلی در فرایند بررسی، تصویب و اجرای طرح اشاره کرد که با کسب امتیاز (۰,۰۹۴۲۷۹) در رتبه نخست و بنابراین بهترین سطح عملکرد را در بین معیارهای مورد مطالعه دارد. در همین راستا، معیاری که عملکردی نسبتاً بهتر دارد می‌توان، معیار انعطاف‌پذیری پیشنهادها و برنامه‌ها را ذکر کرد که توانسته است بعد از معیار میزان مشارکت نهادهای محلی در فرایند بررسی، تصویب و اجرای طرح با بهترین امتیاز (۰,۰۷۶۵۰۲) قرار بگیرد. در آخر اینکه، معیار میزان همخوانی طرح با برنامه‌ها و طرح‌های مصوب فرادست با کسب امتیاز (۰,۰۶۷۴۱۱) در رتبه سوم قرار بگیرد و عملکرد مساعدتری نسبت به سایر واحدهای مورد ارزیابی داشته باشند و این معیارها با توجه با کسب امتیاز بیشترین نقش را در ارزیابی طرح‌های توسعه شهری کلانشهر تهران داشته و می‌تواند عملکرد طرح‌های مورد سنجش را دو چندان نمایند.

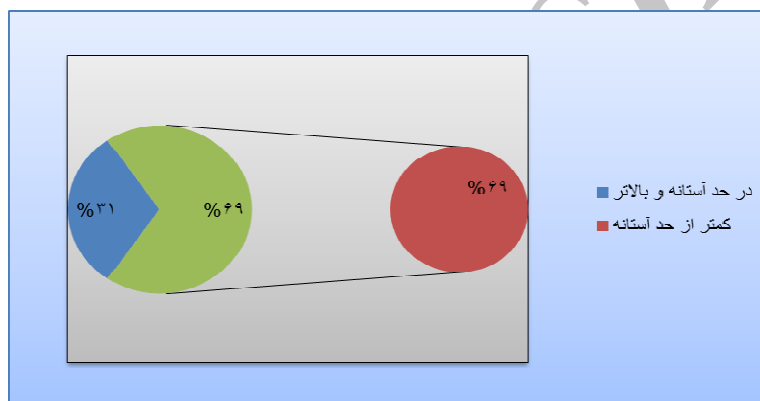
مرحله دوم: انتخاب معیارهای مؤثر بر طرح‌های کلانشهر تهران بر اساس حد آستانه در حالت کلی، در این مرحله از ۲۳ معیار تعداد ۹ معیار به‌عنوان حد آستانه در نظر گرفته شد و معیارهای پایین‌تر از این حد حذف شدند و تعداد آنها بالغ بر ۱۴ معیار می‌باشد که ۳۹ درصد از معیارها جزو معیارهای مؤثر هستند.

جدول ۶: انتخاب معیارهای موثر بر اساس حد آستانه

میزان مشارکت نهادهای محلی در فرایند بررسی، تصویب و اجرای طرح	هدف‌گذاری و شفاف و تعیین الزامات تحقق‌پذیری اهداف	قابلیت اجرایی شدن پیشنهادات و برنامه‌ها	قابلیت طرح در طراحی سازوکارهای نظارت و کنترل	سیستماتیک و فرایندی دیدن راهبردها و پیشنهادات (از چشم‌اندازنویسی تا اجرا)	میزان وقوف و صحت در تحلیل و شناخت وضع موجود	فرانگری حاکم بر کل فرایند مطالعات (به‌جای رویکرد بخشی)	میزان همخوانی طرح با برنامه‌ها و طرح‌های مصوب فرادست	میزان
--	---	---	--	---	---	--	--	-------

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۱: میزان معیارهای در حد آستانه و کمتر از حد آستانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۲: معیارهای موثر بر اساس حد آستانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش

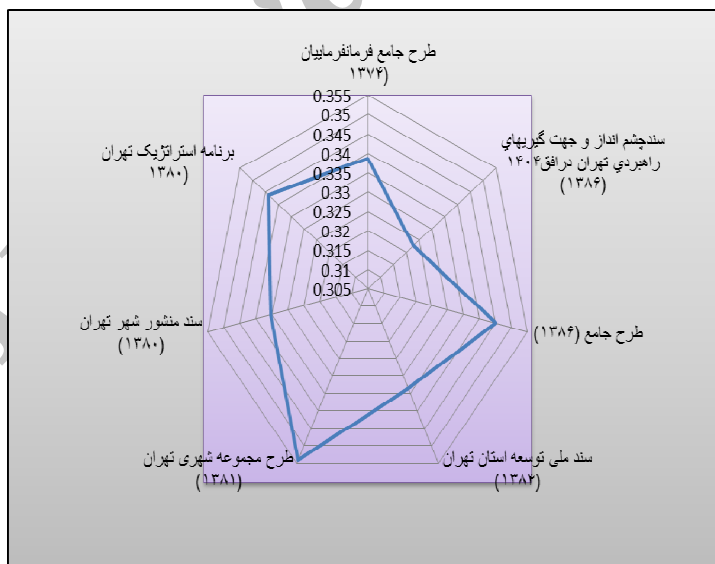
مرحله سوم: ارزیابی میزان عملکرد طرح‌های مورد سنجش در کلانشهر تهران بر اساس معیارهای حد آستانه در این مرحله معیارهای موثری که بر اساس مدل آنتروپی مشخص شدند و حد آستانه‌ای بالاتر از (۰,۰۴) داشته‌اند را انتخاب، تا میزان عملکرد طرح‌های مورد ارزیابی در کلانشهر تهران مشخص شود که کدامیک از طرح‌ها بهترین عملکرد را در سطح کلانشهر تهران داشته‌اند و کارایی آن نسبت به سایر طرح‌ها در چه حدی می‌باشد. در این مرحله معیارهای موثر انتخاب و براساس میزان عملکرد هر یک از طرح‌ها را بر اساس تحلیل پوششی داده‌ها ارزیابی می‌شود تا مشخص شود که کدام از طرح‌ها وضعیت بهتری داشته است. از ۹ طرح مورد ارزیابی ۲ طرح آن با میزان کارایی کمتر از یک درصد به‌عنوان طرح‌های ناکارآمد شناخته شد و این طرح‌ها عبارتند از طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰) و طرح تفصیلی (۱۳۹۰) که به ترتیب با کسب امتیازهای (۰,۹۳۷۰۱۴۷) و (۰,۹۴۳۲۲۱۵) در سطح خوبی از لحاظ عملکرد نبوده‌اند و در همین راستا مابقی طرح‌ها که غالب بر ۷ طرح می‌باشند به کسب میزان کارایی یک درصد توانسته‌اند میزان عملکرد قابل قبولی را در سطح کلانشهر تهران به نمایش بگذارند. قابل ذکر است که معیارهایی که بر اساس حد آستانه برای رتبه‌بندی طرح‌ها مورد استفاده قرار گرفتند عبارتند از:

میزان مشارکت نهادهای محلی در فرایند بررسی، تصویب و اجرای طرح، هدف‌گذاری شفاف و تعیین الزامات تحقق‌پذیری اهداف، قابلیت اجرایی شدن پیشنهادها و برنامه‌ها، قابلیت طرح در طراحی سازوکارهای نظارت و کنترل، سیستماتیک و فرایندی دیدن راهبردها و پیشنهادها از چشم‌اندازنویسی تا اجرا، میزان وقوف و صحت در تحلیل و شناخت وضع موجود، میزان فرانگری حاکم بر کل فرایند مطالعات، انعطاف‌پذیری پیشنهادها و برنامه‌ها و میزان همخوانی طرح با برنامه‌ها و طرح‌های مصوب فرادست.

مرحله چهارم: سطح‌بندی میزان کارآمدی طرح‌ها با استفاده از ماتریس کارایی متقاطع از ۹ طرح مورد ارزیابی، ۷ طرح آن میزان کارایی آنها بیشتر از یک درصد بوده است و این نشان از آن است که میزان کارایی این طرح‌ها بیشتر بوده است. با توجه به اینکه میزان کارایی این ۷ طرح که بیشتر از یک درصد بوده است، به راحتی قابل تفکیک نیستند که کدامیک از طرح‌ها رتبه اول را از لحاظ کارایی و عملکرد در سطح کلانشهر تهران دارند. به همین خاطر برای

تفکیک هر یک از طرح‌ها از یکدیگر و مشخص کردن میزان عملکرد هر یک از طرح‌ها از ماتریس کارایی متقاطع استفاده شده است. بنابراین با از استفاده از این ماتریس تعداد ۷ طرح میزان کارایی آنها مشخص و قابل تفکیک شدند. که طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱) توانسته است رتبه نخست را بدست آورد و بهترین عملکرد را در بین طرح‌های مورد ارزیابی داشته باشد. از سایر طرح‌ها که رتبه دوم را به خود اختصاص داده است طرح جامع (۱۳۸۶) می باشد که با کسب امتیاز (۰,۳۴۴۹۹) توانسته است بعد از طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱)، در جایگاه دوم قرار بگیرد و از لحاظ عملکرد و کارایی در سطح بهتری قرار گیرد. و همچنین سایر طرح‌ها مانند برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰) و طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴) در رتبه سوم و چهارم قرار بگیرند و در همین راستا طرح‌ها که میزان عملکردی نسبتاً ضعیفی داشته‌اند می‌توان به طرح‌های سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴) و سند چشم‌انداز و جهت‌گیری‌های راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۶) اشاره کرده که در رتبه‌های آخر از لحاظ کارایی و میزان عملکردی داشته‌اند که بر اساس اصول برنامه‌ریزی چندان موفق نبوده‌اند.

نمودار ۳: سطح‌بندی نهایی طرح‌ها بر اساس ماتریس متقاطع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مرحله پنجم: رتبه‌بندی نهایی طرح‌ها بر اساس کارایی نسبی و کارایی متقاطع با استفاده از معیارهای مورد مطالعه نتایج این مرحله بیانگر این است که ۰,۴۴ درصد از طرح‌های مورد ارزیابی از لحاظ عملکرد و کارآمدی در وضعیت مطلوب قرار دارند و همچنین ۰,۳۳ طرح‌ها در وضعیت نسبتاً نامطلوب ارزیابی شده‌اند.

جدول ۷: سطح‌بندی طرح‌های کلانشهر تهران با استفاده از کارایی نسبی و کارایی متقاطع

طرح‌ها	طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱)	طرح جامع (۱۳۸۶)	برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰)	طرح جامع فرمانرومایان (۱۳۷۴)	سند منشور شهر تهران (۱۳۸۰)	سند ملی توسعه استان تهران (۱۳۸۴)	راهبردی تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۶)	سند چشم انداز و جهت‌گیری‌های	طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰)	طرح تفصیلی (۱۳۹۰)
رتبه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	
سطح عملکرد	مطلوب			نیمه مطلوب			نامطلوب			

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

دستیابی به توسعه پایدار شهری، نیازمند نظریه برنامه‌ریزی و همچنین نظام برنامه‌ریزی جامع و کارآمد است که موضوع و زمینه کار آن، نقش برنامه‌ریزان، حدود مسئولیت و اختیار آنان، رابطه آنها با سایر تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران، روش کار، اهداف و ارزش‌های برنامه‌ریزی را تعیین کند.

ریشه همه مشکلات شهری ایران را باید در مدیریت متمرکز دولتی، برنامه‌ریزی از بالا و بی‌توجهی به نقش گروه‌های ذینفع به‌ویژه شهروندان در فرایند برنامه‌ریزی توسعه شهری، شکاف بین تصمیم و اجرا، فن‌گرا و تخصص محور بودن پیشنهادهای برنامه‌ریزان دانست. اتخاذ رویکرد مناسب در فرایند برنامه‌ریزی توسعه، جهت کاهش ابهامات و کج فهمی‌ها و ایجاد درک

و فهم مشترک و همچنین تدوین سیستماتیک دانش برنامه‌ریزی در کشور و به‌ویژه زمینه‌سازی و ایجاد شرایط برای مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی توسعه ضروری است.

در این تحقیق برای شناخت معیارهای مناسب از تکنیک آنتروپی و تحلیل پوششی داده‌ها استفاده شده است به طوری که با استفاده از این تکنیک معیارهای که در حد آستانه (۰,۰۴) می‌باشد به‌عنوان معیارهای مؤثر شناخته شده‌اند. به طوری که از ۲۳ معیار مورد سنجش، تعداد ۹ معیار به‌عنوان حد آستانه شناخته شد و بعد از شناسایی معیارهای حد آستانه، اقدام به ارزیابی میزان عملکرد طرح‌های مورد سنجش در کلانشهر تهران بر اساس معیارهای حد آستانه گردید که از این طریق از ۹ طرح حدود ۷ طرح آن به‌عنوان طرح‌های کارآمد شناخته شدند و دو طرح آن با کارایی نسبی کمتر از یک درصد داشتند که نتوانستند به‌عنوان طرح‌های کارآمد شناخته شوند و از جمله این طرح‌ها می‌توان به طرح حفظ و ساماندهی تهران (۱۳۷۰) و طرح تفصیلی (۱۳۹۰) اشاره کرد. سپس بعد از شناسایی کارآمدی طرح‌ها، برای اینکه بتوانیم که کدامیک از طرح‌ها در رتبه نخست از لحاظ کارمندی دارند از ماتریس متقاطع استفاده شده است، چون این ماتریس انعطاف‌پذیری بیشتری در تفکیک واحدهای مورد سنجش دارد. با استفاده از این ماتریس کارایی متقاطع هر یک از آنها مشخص شد و طرح‌هایی مانند طرح مجموعه شهری تهران (۱۳۸۱) در رتبه نخست از لحاظ کارایی قرار گرفت و طرحی که رتبه دوم را به خود اختصاص داده طرح جامع (۱۳۸۶) می‌باشد که با کسب امتیاز (۰,۳۴۴۹۹) توانسته است در جایگاه دوم قرار بگیرد و از لحاظ عملکرد و کارایی در سطح بهتری قرار بگیرد. سایر طرح‌ها مانند برنامه استراتژیک تهران (۱۳۸۰) و طرح جامع فرمانفرمایان (۱۳۷۴) در رتبه سوم و چهارم قرار دارند.

پیشنهاد‌های تحقیق

- ✓ تقویت نظام رسانشی بین سطوح مختلف مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه شهری تهران (از مرحله طراحی گرفته تا نظام اجرا).
- ✓ طراحی نظام نظارت و کنترل در فرایند تهیه، تصویب و اجرای برنامه‌ها.
- ✓ شناسایی و وقوف کامل بر ظرفیت‌ها و محدودیت‌های طرح و برنامه موردنظر.

- ✓ ارائه پیشنهادهای اجرایی دقیق و منطقی در برنامه‌های توسعه شهری تهران.
- ✓ لزوم مدیریت یکپارچه شهری در ساختار مدیریت شهری و منطقه بلافصل آن (پهنه حریم).
- ✓ طراحی سازوکارهای مشخص برای مشارکت تمام ذی‌مدخلان در فرایند تهیه و تصویب طرح‌های توسعه شهری
- ✓ طراحی سازوکار آموزش اصول و مبناهای برنامه‌ریزی و مدیریت ارتباطی، استراتژیک و مشارکتی برای تمام ذی‌مدخلان طرح‌های توسعه شهری تهران.
- ✓ تلاش در تقویت و نهادینه‌سازی اندیشه مدیریت و برنامه‌ریزی ارتباطی در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی
- ✓ تعیین معیارهای ارزیابی و پایش عملکرد فعال وضعیت تحقق‌پذیری برنامه‌های موضوعی و موضعی طرح‌های توسعه شهری تهران به‌ویژه طرح جامع و تفصیلی.

Archive of SID

کتابشناسی

۱. اجلالی، پرویز؛ مجتبی رفیعیان و علی عسگری (۱۳۹۱): نظریه برنامه‌ریزی: دیدگاه‌های سنتی و جدید، نشر آگه؛
۲. افتخاری، عبدالرضا و جانعلی بهزادنسب (۱۳۸۳): برنامه‌ریزی راهبردی، رویکردی انتقادی به نظریه برنامه‌ریزی (با تاکید بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی)، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۸، شماره ۱، صص ۱-۲۲؛
۳. پوراحمد، احمد، حسین حاتمی‌نژاد و سیده‌های حسینی (۱۳۸۵)، آسیب‌شناسی طرح‌های توسعه شهری در کشور، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۸، صص ۱۸۰-۱۶۷؛
۴. پوراحمدی، احمد؛ مهدی حسام، حدیثه آشور و صابر محمدپور (۱۳۸۹): تحلیلی بر الگوی گسترش کالبدی- فضایی شهر گرگان با استفاده از مدل‌های آنتروپی شانون و هلدرن، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره سوم، صص ۱-۱۸؛
۵. حسین حاتمی‌نژاد و امین فرجی ملایی (۱۳۹۰): امکان‌سنجی اجرای طرح‌های استراتژی توسعه شهری (CDS) در ایران، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال دوم، شماره هشتم، صص ۵۵-۷۶؛
۶. حسین‌زاده دلیر؛ کریم، محمدرضا پورمحمدی و علیرضا سلطانی (۱۳۸۷): طرح‌های شهری ایران از قلمرو تهیه تا واقعیت آن در اجرا، مورد مطالعه: طرح جامع تبریز، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱، صص ۲۰۹-۲۲۳؛
۷. سرور، رحیم (۱۳۹۳): بنیان‌های نظری برنامه‌ریزی شهری، جزوه درسی، کارشناسی ارشد، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی؛
۸. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۰)، نگرشی بر نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۱، صص ۲۵-۳۸؛
۹. رفیعیان، مجتبی و سکینه معروفی (۱۳۹۰): نقش و کاربرد رویکرد برنامه‌ریزی ارتباطی در نظریه‌های نوین شهرسازی، آرمان شهر، شماره ۷، صص ۱۱۳-۱۲۰؛
۱۰. سعیدنیا، احمد (۱۳۸۳)، طراحی شهری در ایران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور؛
۱۱. صرافی، مظفر؛ جمیله توکلی‌نیا و منصور استادی سیسی (۱۳۸۸): راهبرد توسعه شهر مبتنی بر توسعه پایدار- مطالعه موردی: شهر شبستر، جغرافیا، دوره جدید، سال ۷، شماره ۲۲، صص ۶۵-۸۲؛
۱۲. علی‌اکبری، اسماعیل؛ محمدتقی راهنمایی و مهدی ابراهیمی بوزانی (۱۳۹۲)، بررسی روش‌شناسی طرح‌های توسعه شهری در ایران، جغرافیا، دوره جدید، سال ۱۱، شماره ۳۷، صص ۹۷-۱۱۴؛

۱۳. فرهمند، شکوفه؛ علی عسگری و مرتضی سامتی (۱۳۸۷)؛ تحلیل فضایی توسعه شهری در ایران (رشد اندازه شهرها)، تحقیقات اقتصادی، شماره ۸۲، صص ۱۶۳-۱۸۶؛
۱۴. فیلیپ المن‌دینگر (۱۳۸۴)؛ به سوی گونه‌شناسی فرا اثبات‌گرایانه نظریه برنامه‌ریزی، مترجم فاطمه تقی‌زاده، مجله برنامه و بودجه، شماره ۹۲، صص ۵۱-۷۹؛
۱۵. مهدیزاده، جواد (۱۳۸۵)؛ برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران، انتشارات کیانقش؛
۱۶. مهندسین مشاور شارمند (۱۳۷۸)؛ شیوه‌های تحقق طرح‌های توسعه شهری، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور؛
17. Alexander, E.R.(1981), If planning isn't everything, maybe it's something, TPR, vol. 52, No (2);
18. McFarlane, C., (2011), Assemblage and critical urbanism. City 15.2, 204-24.